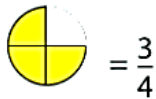

Parastās daļas.

Daļas, kas *mazākas nekā 1*, sauc par *īstām* daļām:

$$\frac{3}{4}, \frac{1}{5}, \frac{12}{15}, \frac{73}{100}.$$

Daļas, kas *lielākas nekā 1 vai vienādas ar 1*, sauc par *neīstām* daļām:

$$\frac{7}{4}, \frac{4}{4}, \frac{8}{3}, \frac{12}{12}.$$

Vesela skaitļa un daļas summu parasti raksta bez plusa zīmes, piemēram:

$$1 + \frac{3}{4} = 1\frac{3}{4}; \quad 4 + \frac{2}{7} = 4\frac{2}{7}.$$

Šādi pierakstītus skaitļus sauc par *jauktiem skaitļiem*.

Daļas saīsināšana un paplašināšana

Skaitītāja un saucēja *reizināšanu* ar vienu un to pašu skaitli sauc par daļu *paplašināšanu*, bet *dališanu* ar vienu un to pašu skaitli – par *saīsināšanu*. Skaitli, ar kuru daļu paplašina vai saīsina, mēdz pierakstīt virs lociņa.

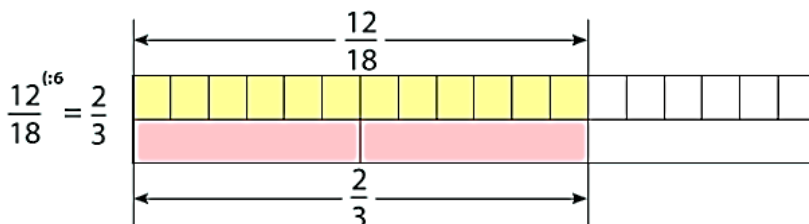
$$\frac{2}{3} \begin{array}{c} \xrightarrow{\text{paplašina}} \\ \xleftarrow{\text{saīsina}} \end{array} \frac{10}{15} \quad \frac{2}{3} \begin{array}{c} \xrightarrow{(:5)} \\ \xleftarrow{(:5)} \end{array} \frac{10}{15}$$

Daļu var saīsināt tikai tad, ja tās skaitītājam un saucējam ir kāds kopīgs dalītājs (izņemot skaitli 1).

Tā, piemēram, daļu $\frac{12}{18}$ var saīsināt ar 2, ar 3 vai ar 6:

$$\frac{12}{18} \stackrel{(:2)}{=} \frac{6}{9}, \quad \frac{12}{18} \stackrel{(:3)}{=} \frac{4}{6}, \quad \frac{12}{18} \stackrel{(:6)}{=} \frac{2}{3}.$$

Ja daļu saīsina ar skaitītāja un saucēja *lielāko kopīgo dalītāju*, tad daļas skaitītājs un saucējs kļūst pēc iespējas mazi un daļa ir vieglāk uztverama. Šajā piemērā saīsina ar 6, *uzreiz* iegūstot pēc iespējas mazu skaitītāju un saucēju.

Ja daļas skaitītāja un saucēja lielāko kopīgo dalītāju uzreiz grūti noteikt, tad daļu saīsina *pakāpeniski* ar jebkuru kopīgo dalītāju, līdz iegūst daļu, ko vairs nevar saīsināt.

$$\frac{12}{18} \stackrel{(:2)}{=} \frac{6}{9} \stackrel{(:3)}{=} \frac{2}{3} \quad \text{vai} \quad \frac{12}{18} \stackrel{(:3)}{=} \frac{4}{6} \stackrel{(:2)}{=} \frac{2}{3}.$$

Reizinājuma saīsināšana

Saīsināt daļu $\frac{5 \cdot 21}{28}$.

$$\frac{5 \cdot 21}{28} = \frac{105}{28} = 3\frac{21}{28} = 3\frac{3}{4} \quad \text{vai}$$

$$\frac{5 \cdot 21}{28} = \frac{5 \cdot \overset{3}{\cancel{21}}}{\underset{4}{\cancel{28}}} = \frac{5 \cdot 3}{4} = \frac{15}{4} = 3\frac{3}{4}$$

Jaukta skaitļa pārveidošana par neīstu daļu

Lai jauktu skaitli izteiktu neīstā daļā, veselais skaitlis jāreizina ar daļas saucēju un pie iegūtā reizinājuma jāpieskaita skaitītājs. Tā iegūst neīstās daļas skaitītāju, bet saucējs paliek iepriekšējais.

2. $\frac{2}{5} + \frac{3}{5} = \frac{2 \cdot 5 + 3}{5} = \frac{10 + 3}{5} = \frac{13}{5}$; īsāk: $2\frac{3}{5} = \frac{13}{5}$.

1. $\frac{2}{5}$

Veselā skaitļa izslēgšana

Lai no neīstas daļas izslēgtu veselo skaitli, neīstās daļas skaitītājs jādala ar saucēju. Iegūtais dalījums ir veselais skaitlis, bet atlikums – īstās daļas skaitītājs. Saucējs paliek iepriekšējais.

$$14 : 3 = \frac{14}{3} = 14 : 3 = 4\frac{2}{3}$$

$$1) \frac{14}{3} = ? \quad 14 : 3 = 4, A 2; \quad \frac{14}{3} = 4\frac{2}{3}$$

$$2) \frac{63}{9} = ? \quad 63 : 9 = 7; \quad \frac{63}{9} = 7$$